

УДК 37.091.12:36-05

*Мекшун А. Д.,
аспірант кафедри
професійної освіти
та безпеки життєдіяльності
Чернігівського національного
педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка,
старший викладач
кафедри соціальної роботи
Чернігівського національного
технологічного університету*

КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ

У статті визначено компетентність як специфічну здатність ефективного виконання конкретних дій у предметній галузі, включаючи вузькопредметне знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії та розкрито особливості професійної компетентності соціального працівника, який повинен володіти методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також вміннями, необхідними для їх застосування. Доведено, що соціальна компетентність працівника являє собою сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації, рівень знань, умінь і навичок, готовності та здатності, які пов'язані зі здійсненням соціальної діяльності й навичками саморегуляції, самоорганізації, що є основою самовдосконалення й професійного росту.

Ключові слова: правова компетентність, професійна підготовка, соціальний працівник, соціально-правова діяльність, емоційно-вольова саморегуляція, ціннісно-мотиваційна сфера, професійно-особистісні якості.

В статье определено компетентность как специфическую способность эффективного выполнения конкретных действий в предметной области, включая узкопредметное знание, особого рода предметные навыки, способы мышления, понимание ответственности за свои действия и раскрыты особенности профессиональной компетентности социального работника, который должен владеть методами, приемами, технологиями социальной работы, а также умениями, необходимыми для их применения. Доказано, что социальная компетентность работника представляет собой совокупность качеств, отражающих степень квалификации, уровень знаний, умений и навыков, готовности и способности, связанные с осуществлением социальной деятельности и навыками саморегуляции, самоорганизации, является основой самосовершенствования и профессионального роста.

Ключевые слова: правовая компетентность, профессиональная подготовка, социальный работник, социально-правовая деятельность, эмоционально-волевая саморегуляция, ценностно-мотивационная сфера, профессионально-личностные качества.

The article defines the competency as a specific ability to perform particular actions in the subject area efficiently, including specific subject knowledge, some subject skills of a special kind, ways of thinking, sense of responsibility for their actions and the article also reveals some peculiarities of a social worker professional competence of the social worker who should master the methods, techniques and technologies of social work, and the skills required for their application. It is proved that the social worker's competence is a set of qualities which reflect the degree of qualification, level of knowledge and skills, willingness and ability, related to the implementation of social work skills and skills of self-regulation, self-organization which is the basis of self-improvement and professional growth.

Keywords: legal competency, professional training, social worker, social and legal activity, emotional and volitional self-regulation, motivation sphere, professional and personal characteristics.

Актуальність дослідження. Для успішного виконання своїх функцій сучасний фахівець повинен володіти не тільки сумою загальних і спеціальних знань, умінь та навичок, але й комплексом певних якостей особистості, що забезпечують плідну роботу, тобто бути компетентним у своїй діяльності. Однією з найважливіших умов для досягнення

професійної успішності соціального працівника є висока соціально-правова компетентність.

Процесуальна система професійної підготовки соціального працівника ґрунтується на науково-методичному обґрунтуванні необхідного забезпечення навчального процесу у вищій школі з урахуванням потреб соціальної практики та професійної компетентності майбутнього спеціаліста. Про їх сформованість можна вести мову лише за умови виявлення критеріїв, показників, рівнів професійної готовності, а також здійснення моделювання такого процесу, в основу якого закладена проблемно-модульна організація освіти соціального працівника. Визначення професійної компетентності та готовності студентів до соціальної роботи з різними категоріями населення підкреслює необхідність не лише системної єдності, цілісності розвитку особистості й діяльності, але їм відводиться певна роль у досягненні професіоналізму, майстерності.

У більшості країн зміст професійної компетентності соціального працівника включає як рівні базової та спеціальної освіти, так й уміння акумулювати широкий досвід у практичній діяльності, формування професійних умінь і навичок.

Аналіз останніх досліджень. Компетентність як специфічна характеристика конкретної професійної діяльності суб'єкта розглядається в роботах багатьох вітчизняних учених А. А. Деркача, Ю. М. Жукова, І. А. Зимньої, Е. Ф. Зеєра, Н. В. Кузьміна, Л. А. Петровської, О. А. Поліщук, П. В. Растянникова, І. М. Семенова, А. П. Ситникова, Ю. Г. Татур, А. В. Хуторського, Є. А. Яблокова.

Мета статті – з'ясувати особливості підготовки та потреби соціальних працівників за допомогою професійної компетентності.

Завдання, які ми ставили перед написанням роботи:

1. Охарактеризувати поняття професійної компетентності соціального працівника.
2. Висвітлити основні засади щодо професійної успішності соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Розвиток соціальної роботи в нашій країні з усією очевидністю показав необхідність професіоналізації цієї гуманної практики, що, в свою чергу, вимагає підвищеної уваги до формування професійної компетентності соціального працівника. Його ефективність багато в чому залежить від умінь, досвіду, особистісних якостей, тобто від його професіоналізму та професійної компетентності. Компетентний соціальний працівник повинен володіти

методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також вміннями, необхідними для їх застосування.

Компетентність представляється інтегральним поняттям, у якому можна виділити кілька рівнів: компетентність – як здатність до інтеграції знань і навичок та їх використання в умовах вимог зовнішнього середовища, що швидко змінюється; концептуальна компетентність; компетентність в емоційній сфері, в галуззі сприйняття; компетентність в окремих сферах діяльності.

Компетентність визначається як:

– поєднання психологічних якостей, а також психологічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально в нестандартних ситуаціях;

– знання своєї справи та можливих способів і засобів для виконання намічених цілей та завдань;

– здатність особистості об'єктивно оцінити ситуацію, що склалася, і прийняти адекватне рішення.

Австралійський дослідник Т. Хоффман стверджує, що поняття компетентності можна виразити трьома способами:

– видимі й реєстровані результати діяльності;

– як деякі стандарти виконання діяльності;

– особистісні властивості, що визначають ефективність тієї чи іншої діяльності.

Дж. Равен визначає компетентність як специфічну здатність ефективного виконання конкретних дій у предметній галузі, включаючи вузькопредметне знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії. Він виділяє “вищі компетентності”, які передбачають наявність у людини високого рівня ініціативи, здатності організовувати людей для виконання поставлених цілей, готовності оцінювати й аналізувати соціальні наслідки своїх дій.

Як видно з аналізу, в поняття “компетентність” включається здатність особистості успішно виконувати певну професійну діяльність. Тому компетентність визначається виходячи з аналізу видів діяльності, виконуваних фахівцями при розв'язанні завдань у певній професійній галузі.

Безсумнівно, що компетентність – багаторівневе утворення з компонентами когнітивного, експресивного та інтерактивного характеру. Це складна єдина система внутрішніх психологічних складових

і властивостей особистості професіонала-фахівця, що включає в себе знання та вміння. Формується зв'язок і з глибинними властивостями особистості – з потребою в спілкуванні, впевненістю в собі та самооцінкою. Компетентність включає в себе такі характеристики, як відповідність особистості, важливість справи, результативність та успіх у проблемних ситуаціях. Сюди додається і знання наслідків застосування конкретних способів і впливу, їх ефективності.

У процесі вирішення професійного завдання необхідно виконувати окремі види діяльності. Кількість видів діяльності, які можна виділити при виконанні завдання, залежить від його складності, напруги, якостей фахівців, що беруть участь у його вирішенні.

Соціальні працівники, здійснюючи соціально-правову діяльність, досить часто змушені мати справу з питаннями надання консультативно-правової допомоги.

Аналіз професійної діяльності соціальних працівників показує, що вони не тільки осмислюють, але більшою мірою вирішують безпосередньо практичні завдання з надання соціально-правової, консультативної допомоги, тому соціальний працівник повинен мати [2]:

- хорошу професійну підготовку та знання в різних галузях законодавства;
- володіти достатньо високою правовою культурою, бути високоерудованою людиною;
- володіти інформацією про сучасні політичні, соціальні та економічні процеси в суспільстві, мати широку обізнаність про різні соціальні групи населення;
- мати професійний такт, здатний викликати симпатію та довіру в оточуючих, дотримуватися професійної таємниці, делікатність у всіх питаннях, які зачіпають сторони життя людини;
- володіти емоційною стійкістю, вміти сумлінно виконувати свій обов'язок, залишаючись спокійним, доброзичливим та уважним до підопічного;
- вміти приймати потрібне рішення в несподіваних ситуаціях, чітко формулювати свої думки, грамотно та дохідливо їх викладати.

Соціально компетентність працівника являє собою сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації, рівень знань, умінь і навичок, готовності та здатності, які пов'язані зі здійсненням соціальної діяльності [1].

Соціально-правова компетентність складається з компонентів. Ко-

жен компонент розглядається в структурі реалізації соціально-правової діяльності соціального педагога у відповідності зі специфікою норм права. Для їх виявлення вивчені кваліфікаційні характеристики та нормативно-правові документи, що регламентують професійну діяльність соціального працівника, вимоги державного освітнього стандарту вищої професійної освіти.

Соціально-правова компетентність, як і будь-яка інша, включає такі структурні компоненти:

- мотиваційний – мотиви, цілі, ціннісні установки фахівця, припускає відношення до професійної діяльності як до цінності, потреба в розвитку своєї соціально-правової компетентності; прагнення до особистісного самовдосконалення. Функціональне призначення мотиваційно-ціннісного компонента полягає в тому, що його сформованість опосередковує розвиток інших компонентів соціально-правової компетентності;

- когнітивний – знання теоретичних і методологічних основ правознавства; нормативно-правових актів; технологій соціально-правової роботи; сучасних інформаційних технологій; вимог, що висуваються до сучасного соціального працівника;

- діяльнісно-поведінковий – визначає стиль поведінки, вибір способів поведінки та вирішення практичних завдань, включає умови успішної реалізації соціально-правової компетентності. Даний компонент передбачає наявність готовності фахівця до самореалізації в соціально-правовій діяльності, конкретні результати, досягнуті в процесі її здійснення, основні якості, притаманні на поведінковому рівні, розвиток здатності вирішувати соціально-правові завдання;

- ціннісно-смысловий – сукупність психологічних характеристик особистості (професійно значущі якості професіонала-фахівця так його цінності), готовність до прояву особистої ініціативи; ціннісне ставлення до професії; готовність працювати з нужденними; ціннісне ставлення до подій;

- емоційно-вольовий – припускає емоційно-вольову саморегуляцію поведінки особистості в ситуації професійної діяльності з метою досягнення високих результатів. Прояв емоційно-вольової активності включає емоційність як позитивний емоційний фактор – реакцію на успіх і невдачу – емотивність, як ціннісний показник усвідомлення суб'єктом необхідності соціально-правової діяльності, позитивне емоційно забарвлене ставлення до особистісного та професійного самовдосконалення;

– рефлексивний – являє собою відстеження людиною цілей, процесу та результатів своєї діяльності, а також самооцінку спеціаліста на основі самосвідомості й рефлексії, тобто усвідомлення та оцінювання тих внутрішніх змін, які в ньому відбуваються. Тільки адекватна самооцінка забезпечує успіх у розвитку соціально-правової компетентності. Рефлексія людини як суб'єкта соціально-правової компетентності охоплює всі її компоненти: осмислення власного рівня професійної компетентності, стилю поведінки, особливостей ціннісно-мотиваційної сфери та інших питань.

Професіоналізм фахівця із соціальної роботи включає: здатність аналізувати ситуацію, правильно її сприймати, брати до уваги всі існуючі альтернативи та робити необхідний вибір; уміння встановлювати контакт з людьми, здійснювати диференційований підхід до клієнтів; використовувати в соціальній роботі технології проектування, моделювання та інші [5].

Головним внутрішнім стимулом праці в соціальній сфері є альтруїстична мотивація – бажання фахівців із соціальної роботи приносити користь своїм клієнтам і суспільству. Також до значимих внутрішніх стимулів відносять можливість постійного прояву самостійності, ініціативи і творчості в роботі. До зовнішніх стимулів належить суспільне визнання важливості професії соціального працівника, усвідомлення необхідності її здійснення для підвищення соціального здоров'я та благополуччя громадян, прояв поваги з боку оточуючих [4].

Професійна компетентність соціального працівника обумовлена сукупністю його професійних знань, умінь, навичок; комплексом психологічних особливостей та професійно важливих якостей і здібностей. Здатність досягати найвищих успіхів у професійній діяльності багато в чому залежить від самооціночних здібностей (самоконтроль, самовдосконалення, самоосвіта). Фахівець повинен бути психологічно готовим до діяльності в соціальній сфері, мати сформоване професійне мислення, вміти самостійно аналізувати конкретну ситуацію, оцінювати можливі наслідки та брати відповідальність за обрані рішення, які часто пов'язані з життям людини.

Соціальний працівник, який не одержав спеціальних і наукових знань щодо роботи з тією чи іншою категорією населення, не може приступати до професійної діяльності. Однак при наявності необхідних знань фахівець повинен удосконалювати свої практичні навички, оскільки об'єкт, на який спрямована діяльність, постійно змінюється [1].

Завдання соціального працівника полягає в тому, щоб допомогти клієнтові знайти себе, своє місце в динамічно мінливому світі, зорієнтуватися в нових соціальних відносинах. Фахівець із соціальної роботи повинен мати навички саморегуляції, самоорганізації (вміти опановувати свої думки, почуття, поведінку, проводити самоспостереження), що є основою самовдосконалення й професійного росту. В особливих, важких або екстремальних умовах діяльності, коли зовнішні або внутрішні фактори викликають порушення нормальної діяльності функціональних систем, виникає природна потреба відновити рівновагу, збалансованість психічних процесів. У результаті усвідомлення ситуації з'являється мотив тієї або іншої дії з метою пристосування до нестандартної обстановки, відбувається активізація системи психічної саморегуляції, виникає потреба “зібратися”, “мобілізуватися”, “перебудуватися”. Це характерно для початку рефлексії, коли найчастіше запускається механізм самоаналізу й самооцінки, вироблення й прийняття рішень [2].

Вся діяльність соціального працівника має слугувати створенню атмосфери комфорту та безпеки особистості, забезпеченню охорони життя та здоров'я громадянина, створенню гуманних здорових відносин у соціальному середовищі. Професійний успіх соціального працівника визначається результативністю його діяльності, а результат залежить від професійних можливостей фахівця соціальної сфери [3].

Якщо вести мову про особистісний аспект майбутньої діяльності соціального працівника, то він передбачає розкриття можливостей суб'єкта, формування його мотивів, інтересів, професійно-особистісних якостей у процесі цілеспрямованої взаємодії на рівні “педагог-студент”, враховуючи, що соціальний працівник має працювати в системі “людина-людина”, то при цьому більші вимоги ставляться до професійно-особистісних якостей.

Висновок. Таким чином, компетентність є важливою умовою успіху діяльності соціального працівника та показником його можливостей. Поняття “компетентність соціального працівника” складається з наявних у майбутнього фахівця соціальної сфери професійних знань, умінь і навичок, особистісних якостей, вміння застосовувати здобуті знання, вміння та навички на практиці. Рівень компетентності соціального працівника визначається ступенем сформованості всіх цих елементів, їх вдалими поєднаннями.

Професійна компетентність визначається не просто як сума знань, необхідних для надання професійної допомоги та послуг окремим особам, групам, організаціям, громадянам, а як певний рівень професіоналізму, невіддільний від сукупності особистісних якостей психологічних характеристик, які сприяють створенню індивідуального “професійного почерку”, професійного стилю.

Перспективи подальших досліджень. Можливість поглиблення методичних основ формування та розвитку правової компетентності в майбутніх соціальних працівників.

Література:

1. Карпенко О. Г. Професійне становлення соціального працівника : навч.-метод. посібник / О. Г. Карпенко. – К. : ДЦССМ, 2004. – 164 с.

2. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / О. Г. Карпенко ; за ред. С. Я. Харченко. – Дрогобич : Коло, 2007. – 374 с.

3. Кремень В. Г. Освітнянський простір і соціальна робота в Україні: концептуальні засади взаємовпливу / В. Г. Кремень // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – К., 2003. – № 4. – С. 5–11.

4. Панов А. М. Социальная работа как наука, вид профессиональной деятельности и специальность в системе высшего образования / А. М. Панов // Социальная работа. – М., 1995. – № 9. – С. 32–38.

5. Холостова Е. И. Профессионализм в социальной работе : учебное пособие / Е. И. Холостова. – М. : Издательско-торговая корпорация “Дашков и Кс”, 2007. – 233 с.